

KOLANO (305) *sb n*

Oba o jasne (w tym w pierwszym 1 r. błędne znakowanie). ◊ *-an-* (w 2 r. błędne znakowanie), *-ån.*
sg N kolano (47). ◊ *G kolana (8).* ◊ *D kolanu (2).* ◊ *A kolano (8).* ◊ *I kolan(e)m (4).* ◊ *L kolenie (9).* ◊ *pl N kolana (13), kolany (1) Murm.* ◊ *G kolån (24); -ån (22), -ąn (1) GlabGad, -(a)n (1).* ◊ *D kolan(o)m (1).* ◊ *A kolana (151).* ◊ *I kolany (15), kolanmi (3), kolan(a)mi (1) GlabGad; -mi GrzegRóżn; -y : -mi FalZioł (2 : 2).* ◊ *L kolanach (11), kolani(e)ch SienLek (2), kolan(o)ch (1) FalZioł; -ach (6), -äch (1) Leop, -(a)ch (4).* ◊ *V kolana (2).* ◊ *du A (cum nm) kolenie (2) RejWiz 32v, 126.*

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Staw kolanowy, stawowe połączenie kości podudzia z kością udową; u zwierząt (koń, krowa) w przednich kończynach; genu Murm, Mymer¹, Mącz, Calep, Cn (302) : ZapWar 1527 nr 2378; Genu. Das kny Kolyány Murm 62, 62; Mymer¹ 22; BartBydg 119b; Vielbład iesth zwierzę łzpetne [...], á gdi nańmaią brzemia kłáć/ thedy go trączaią wkolana FalZioł IV 7a; Kolana theż kokofze z nogami łpołem w rofole vwarzywłzy/ na bolenie fzije powagaią [!] FalZioł IV 19b, ++7b, I 108c, 144b, V 17c, 50; Bowiem tam iesth przegub ku chodowi barzo potrzebny, á też y kolanami przyciskaiąc wiele ku rubocie [!] pomagamy. GlabGad F3; Przeto iest czałzka aby kolån od vrazu bronila iakoby tarczã nieiaka GlabGad F3, F3 [2 r.], 12 [2 r.], P6 [3 r.]; KromRozm III F7v; RejWiz 55v; A oto rękã dotknęła mię/ y poftãwilã mię ná kolánã moie [et erexit me super genua mea] Leop Dan 10/10; BibRadz Deut 28/35; tãkże y dziś Turcy po iákichkolwiek grzechach wodã łobie omywãią łono/ kolánã/ głowę/ y ine członki/ mnimãiąc áby tym grzechow zbyli. BielKron 165, 259v, 313, 452 [2 r.]; Mącz 144c, 312b [2 r.], 475d; Kiedy choremu wrzody łye ná koleniech vdziałãią: vmrze do ósmi dni. SienLek 23, 18v, 24v, 170, 175v; HistHel C2; ModrzBaz 21v; Oczko 33; ReszHoz 127; Calep 450b, 822a; Nogã łlucha kolánã/ bo fię z nim zwiãzãłã: kolãno łlucha ręki/ rękã okã/ oko głowy. SkarKazSej 676a; RybWit B3v.*

W charakterystycznych połączeniach: kolano kokosze, mięzsze, mięsiste, niskie, suche; bolączka na kolenie (2), czaszka (5), wrzod; bolenie (boleść) w kolanach (2), wrzod (2); kolano całować, omywać (umywać) (2), rozkładać; siec w kolano; kolanami czwałgać się, przyciskać; twarz schylić między kolana.

Frazy: »pika pod kolany« [na określenie tremy] (4): áby im nie pikãł/ yãko mowya łpłolicye pod kolány/ álbo rozum nie nuczyl GliczKsiãż K7v.

»zadrzãły kolana; zadrzec pod kolany« (1; 2): BierEz K4; A tobieby też iłcie zãdrzec mogłõ pod kolány nędzny niewierniku łlyfzãc co fie ma dziać s tobã RejAp 174; RejZwierc 137v.

Zwroty: »kolana, w kolana całować« [szyk zmienny] (1 : 1): poczeli Cefãrzowie z zachodu łłõncã całowãc w kolánã Papięzã dla koronãcyey BielKron 188v; SkarŻyw 212.

*»klęknać (a. poklęknać, a. (po)klękać, a. przyklęknać, a. uklęknać, a. uklękać, a. klęczeć) na kolana, na (jedno) kolano, na obie kolenie, kolany; na kolanach klęczący« = ponere genua Vulg, PolAnt; flectere genua Vulg; in genu astare, niti genibus Mącz; incurvare se super genua PolAnt [szyk zmienny] (35 : 4 : 2 : 2; 1): Trze krolowie pogani/ pana Iezufa z dary/ chwãłã klęczãtz kolany/ bogie^m go bytz poznali OpecŻyw 21v, 9v, 11v, 15v [2 r.], 31, 91v [2 r.] (13); BierRozm 17; On vbogi młõdzyeniec znõwu fie przelęknał/ Aż witãiąc ná obie kolenie przyklęknał. RejWiz 32v, 126, 179; Leop Dan 6/11, Mar 10/17, Act *7/59; BielKron 114v, 314v; Klękam kolánmi. GrzegRóżn Mv;*

Mącz 167a, 248a; *RejAp* 66v; *RejPosWiecz*² 92v; *RejZwierc* 71v; *BudBib* 4.Reg 1/13, 3.Esdr 8/72; *BudNT Act* 20/36; *SkarŻyw* 107; *MWilkHist* I; *LatHar* 719; *WujNT Luc* 22/41, Act 7/60, 9/40, 20/36, 21/5, *Eph* 3/14, Aaaaaav [2 r.]; *SiebRozmyśl* C4v, I3v.

»leżeć na kolanach« = *stać na czworakach* (1): Zafię iefthliby k temu barzo thłufta albo ciałem zbytnie była obłożona niewiałtha Tedyby śnadniey takowey na licze leżeć nakolanoch. Abowiem richlej y z mnieyszą ciężkością porodzi. *FalZioł* V 23d.

»kolano nachylić; kolano schylone« (1; 1): *ReszList* 189; Bądźcie pozdrowione święte miłofierdzia koláná Páná náznego Iezufá Chryftufá/ dla nas ná modlitwie śchylone. *LatHar* 266.

»nakrzywić kolano« (1): iż ich wiele łobie ma ktorzy nie nákrzywiáli koláná fwoiego przed tymi bełtiami/ o ktorych to nam tu Duch święty iáśnie powiedać raczy. *RejAp* 116v.

»położyć kolana« (2): A położywłzy ná zyemi koláná fwoye/ wołał głosem wyełkim *RejPos* 22v; *BudNT* f4v marg.

»poniżyć się do kolan« (1): Y poniżywłzy fię iemu do kolan iego/ vpadł profząc go o modlitwę. *SkarŻyw* 212.

»potrzeć kolana« (1): Potrze łobie koláná á potłucze czoło/ Bo fie musi zátoczyć przy tym nie raz w koło. *RejWiz* 88.

»z kolan powstać« (1): Exurgere a genibus Z kolan powftać. *Mącz* 435c.

»puścić się na kolana« (1): POdniozłzy ręce/ puść fię ná koláná/ O mężu święty. *GrabowSet* G2.

»skłaniać (a. przekłonić) kolana; pokłonić się na kolana« = *curvare genua PolAnt* [szyk zmienny] (4; 1): *OpecŻyw* 91v; *BudNT Rom* 11/4; Y fźli pokłonili fię pierwey ná koláná/ potym padli ná twarzy łwoie/ iáko Bogu łwe^{mv} *SkarŻyw* 28; *NiemObr* 87; *RybWit kt*.

»do kolan ukłonić się« (1): Wiełz iáko Tobiałzá Anyoł święty gromił/ Iż fie też niško przed nim do kolan vkłonił. *RejWiz* 179.

»(u)paść (a. (u)padać, a. przypaść) na kolana, na kolanach; na kolana padanie« = *abicere se ad pedes, genibus advolvi, provolvere se ad genua Mącz; appronare Calep; genu flectere, ponere genua, provolvi genibus Vulg* [szyk zmienny] (75 : 1; 1): a padwłfy na łwé kolana chwiliłij boga włfechmotznego rzekątz. *OpecŻyw* 5, 24, 30, 67v, 164; Bowiemeś fie vpodobála tákiemu krolowi ktory iest tego godzień/ áby przed niem ná koláná łwoie vpádlá *RejPs* 68v, 33; *RejJóz* Mv [2 r.], M2; *HistAl* Lv; *KrowObr* 84v, 136v; Poźrzał wzgorę ná domek/ á kámię fie rołpadł/ Ná ktorym ftał/ aż nędznik ná koláná przypadł. *RejWiz* 108v, 107v, 165, 165v, 178v, 179, 181v, 186v; *BibRadz* *3; *BielKron* 17, 105; *Mącz* 161d, 506d, 507b; *RejAp* 11, 33v, 95, 126, 130, 153, 159v [2 r.]; *RejPos* 9, 10v, 34, 34v, 36v (18); *WujJud* 55; *CzechRozm* 192; *KochPs* 105, 143, 146; *SkarŻyw* 58, 134, 545; *StryjKron* 662; *CzechEp* 81; *ArtKanc* C13v; *KochProp* 7; *Calep* 84b; Zálecać y Chryftus Pan/ łwoim ná koláná y ná twarz padaniem *LatHar* +10, 273, 348, 643; *WujNT Matth* 17/14, *Mar* 1/40, 10/17, 15/19, s. 307; *SiebRozmyśl* G; *GosłCast* 74.

»zgiąć kolano; podginać kolan« = *ingeniculari, genu submittere Mącz* (1; 1): Genu submittere, zgiąć koláno. *Mącz* 227b, 144c.

»zniżyć kolana« (1): Zniżmy koláná/ á wznieśmy źrzenice *GrabowSet* T3v.

Wyrażenia: »gołe kolano« = *nudum genu* *Mącz* (3): *OpecŻyw* 100v; *Mącz* 252d; á drudzy gołymi kolány po świętym íchodzie [...] cżwałgáli íię. *ReszList* 161.

»zadnie kolano« (2): *Suffrago*, *Zádnie koláná v zvíérzát* *Mącz* 136a, 427d.

Szereg: »łokieć, (a) kolano« (2): *Meliceris*, [...] Nieyáki wrzód krofty álbo boliączká pufzczáyąca z íiebie ropę ták yálną y żółtą yáko miód/ á póspolicie ná łokciách á kolánách vliáda. *Mącz* 214b; *KlonWor* 41.

Wyrażenia przyimkowe: »do kolan« (8): a v warziwíchi lyala ye przed wrotha v lyudzi mowycz. luczku przynyezmy tho do mych krow abi bilo mlyeko do kolyan *LibMal* 1544/86; *Femen*, [...] Wnetrzna á zádnia część mięšíta ciála poczawízy od kroku áż do kolan/ *Zádek/ Posladek*. *Mącz* 120c, 120c; *BielSat* C4; *RejZwierc* 17, 31; *ModrzBaz* 51; *BielRozm* 21.

»od kolan(a)« (3): A od kolana na dol az do podeíchwy aby zadne plechowye rzeczy any panczerzowe nyebyly yedno nogavicze profte ízvkyenne *MetrKor* 26/62; *Goski * SienLek* 182.

»nad kolana« (1): Ná tey ízácie ma býć druga ízátá zwirzchu krotka nád koláná (zową *Ephod*) *BielKron* 34.

»po kolana (a. kolano)« (7): vmyy choremu człowiekowi nogi: pokolana. *FalZioł* V 75v, V 116; *BielKron* 313; *SienLek* 176v; Ieden z morzá na defzczce wypłynie/ á drugi w káluzy po koláná vthonie. *RejAp* 128; *OrzJan* 97; *KmitaSpit* C2v.

»za kolana« (2): *Aqua superans genua*, Wodá áż tróché zá koláná. *Mącz* 434b; *KmitaSpit* C5.

»nad kolanmi« (2): Też bańki nad kolanmi ítawiane/ ciągną krew gorączą ze wízego ciała/ y wrzedzienicze wízelkie od niey giną. *FalZioł* W 60v; *SienLek* 115v.

»pod kolany (a. kolanem)« (13): *FalZioł* V 50, 59; ná Seymie potáiemnie vrádzili káżdey białey głowie ktora íie vrodzi/ y ktore teraz íą/ żely pod kolánem rzezác/ áby íobą niewładnęły. *BielKron* 320v, 282v, 309v, 464; *Mącz* 312b; *SienLek* 36, 56; *CzahTr* L3. *Cf Frazy*.

W przen (w opisie gwiazdozbiorów noszących nazwy istot żywych) (8) : *TVż* przy lewym kolenie/ w kupie vładzone Bábby bieżą *KochPhaen* 10; Tym wízytek/ íáko wielki *Skop íeft/ przedzielony*: Tym koláná *Wołowé/ y pás roípalony Orionów KochPhaen* 19, 11, 18, 19.

Wyrażenia przyimkowe: »od kolan« (1): *Kłęczen z głową do pálá/ Wężownik ogniowy Od kolan do rámieniá/ wąż wízytek prócz głowy. KochPhaen* 20.

»po kolana« (2): A *Kłęczeń* práwą tylko nogę po koláná Ná ten czás z głębokiego wyniół *Oceáná. KochPhaen* 21, 24.

Przen (61) :

a) *Metonimicznie: osoba, istota (Połączenia z przydawką dzierżawczą można zastąpić odpowiednim rzeczownikiem lub zaimkiem osobowym)* (51) : *Leop Ez* 21/12; Y odwiódł íe *Iozef* od kolan íego *BudBib Gen* 48/12.

W charakterystycznych połączeniach: kolano anielskie, każde (22), *możne* (2), *niebieskie* (13), *piekielne* (13), *wszel(a)kie* (19), *ziemskie* (13); *odwieść od kolan*.

Frazy: »drży (a. drzeć musi) kolano« [szyk zmienny] (3): O znáiomec íeft imię twoie moy miły *Pánie/ przed ktorym drży y wpada káżde koláno ziemíkie niebieskie y piekielne RejAp* 28; *RejPos* 286v, 344.

»kolano klęka (a. przyklęka, a. ma, musi klękać)« = *genu flectitur Vulg* [szyk zmienny] (13): *KrowObr* 34; *Zywie* ia/ mówi Iehowá Bóg/ mnie będzie koláno kázde klękáło *BiałKat* d2, d2 [3 r.]; *RejZwierc* 12; *BiałKaz* Gv [2 r.]; *LatHar* 557; *WujNT Philipp* 2 arg, 10; *WysKaz* 35; *SkarKaz* 82b.

»kłania się (a. skłoni się, a. pokłoni się, a. ma, musi, chce się (s)kłaniać) kolano« = *genu flectit PolAnt*; *genu flectitur Vulg* [szyk zmienny] (16): ty tako wielki íklaniáśs íie przedemną/ ktorému íie kłaniaią anielskié kolana/ vmywaiątz nogi mnie grzéślnému człowiekowi *OpecŻyw* 91v; *SekłKat* E4; *KrowObr* 67v; *BibRadz Rom* 14/11; *BielKron* 85; *SarnUzn* E2v; *CzechEp* 317; *NiemObr* 104,108; *ReszPrz* 41, 42; *WujNT* 324, 375, *Rom* 14/11, *Xxxxx4*; *SkarKaz* 242b.

»upada (a. upadnie, a. ma, musi upadać) kolano« (15): Prawdziwe słowo páńskie íeft złym bárzo ítráfzliwe/ á przed nim vpada kázde koláno niebieskie/ ziemskie y piekielne. *LubPs X marg*; *KrowObr* 34; *RejAp* 28v, 85v; *RejPos* 121, 232v [2 r.], 285v, 286v, 343v, 344; *RejZwierc* 195v; *CzechEp* 286; *CzechEpPORz* **4; *NiemObr* 108.

Zwrot: »(u)paść (a. przypaść) u kolan, przed kolana, do kolan« = *accidere genibus, genupetere PolAnt* [szyk zmienny] (3 : 2 : 1): á tak íuż niemieszkaíąc/ zeydzmy íie do nie^{go}/ á płóczliwie vpádny przed kolána íego/ ábowiem to íeft bog náłz *RejPs* 141, 158v; *BibRadz Matth* 17/14, *Luc* 5/8; *LatHar* 213; Co widząc Symon Piotr/ vpadł v kolan [*procidit ad genua*] Iefułowych/ mowíąc *WujNT Luc* 5/8.

b) Metonimicznie: nogi, część nogi od kolana w górę (10) : profila íjżby íey dál oględacz on czas ktorego by íie ona náwíeśńs panna narodzila/ ktoraby íyna boże^{go} porodnicz miała/ proffacz aby íey [...] zachował [...] kolana/ aby go na íwy^m lonie piałtowala. *OpecŻyw* 2; *RejKup* i5v; *HistRzym* [89].

Fraza: »kolana zemdleją (a. omdlewają); kolana zemdlone, osłabione, zmordowane« = *genua debilia a. soluta Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (2; 2 : 1 : 1): ábowiem y cíáło moje ícieńczało y kolána moje zemdlály bo níkąd niemáią póílenia íuż zá długi czas. *RejPos* 164; *LubPs* Zv; *Leop Is* 35/3; Náđ to tego íye trzebá bać: [...] íeśli kolána íákoby zmordowane/ á wízyńtko cíáło ítrudzonym íye zda. *SienLek* 19; *BudBib Is* 35/3; *BudNT Hebr* 12/12; *WujNT Hebr* 12/12.

Szereg: »ręce i (a) kolana« = *manus et genua Vulg, PolAnt* (4): Vmacniaycie rękę vpádłych/ á kolan zemdlonych pośílaycie. *Leop Is* 35/3; *BudBib Is* 35/3; *BudNT Hebr* 12/12; *WujNT Hebr* 12/12.

2. Zakręt rzeki (1) : Ale gdyśmy obaczyli wielkie okręgi á kolána rzeki/ wroćíłímy íie ná zad *BielKron* 451.

3. W jednostkach frazeologicznych oznaczających czary dla przyciągania uczucia (2) :

Zwrot: »zawziąć z kolana« (1): proverbium Lotum gustavit, Závziął z kolána niechce íie mu ztąd do domu. *Mącz* 197d.

Wyrażenie: »zadanie z kolana« (1): Virus amatorium. Trunek/ napóy dla miłóści/ podż zá mną zową niekyórzi [!]/ álbo zádanie z kolána. *Mącz* 499b.